

ÚJABB ADATOK BRONZKORI AGYAGPLASZTIKÁNKHOZ

Koós Judit*

*Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Absztrakt: A miskolci múzeum gyűjteményében őrzött, ismeretlen lelőhelyű idoltöredék és állatábrázolások térbeli és időbeli elhelyezéséhez keresett párhuzamok a leletcsoportot a Gáva–Holihradly kultúrkörrel hozzák kapcsolatba. A leleteket a Halstatt időszakra keltezzük, készítésüknél pedig keleti hatást feltételezünk.

Kulcsszavak: antropomorf és zoomorf ábrázolások, késő bronzkor–kora vaskor

A miskolci Herman Ottó Múzeum Régészeti Gyűjteményében található egy kisebb tárgye gyűttes, amelyre raktárrendezés során figyeltünk fel. Az alább bemutatásra kerülő leletek előkerülési körülményei és lelőhelye egyaránt ismeretlenek. A leltárkönyvi bejegyzés alapján korukat kora bronzkorinak határozták meg.

A leletcsoport ember- és állatábrázolásból áll, anyagösszetételüket, megmunkálásukat és kidolgozásukat tekintve kétséget kizáróan egy lelőhelyről származhatnak, feltehetően egy fazekas alkotásai. Érdeklődésünket elsősorban az antropomorf idoltöredék keltette fel, amelynek egyedi megformálása szokatlan a bronzkor időszakában.

Az *idol* és az *állatszobrok* leírása a következő¹:

1. *Idoltöredék.* Szürke, finom agyagból, gondos megmunkálással készült. Sima felületű, enyhén

jobbra dőlő, ülő helyzetű szobor. Hátrahajló felsőteste a fej felé elvékonyodik. A jobb kar és a lapított fej töredékes, a bal kar letörött. Lábai csak a combtőtől maradtak meg, amelyek erőteljes altestre utalnak. Talán a női nemi jelleget akarták hangsúlyozni a combok között megfigyelhető mély bevágással (*1. kép 1*).² M: 5,2 cm.

2. *Állatszobor töredéke.* Téglavörös, szürke foltos, sima felületű, finom kidolgozású. Feje és mellső lábai hiányoznak, hátsó lábainak és vastag farkának vége is letörött (*1. kép 2*). Juhszobor, amelynek megformálása során jól kivehetően utaltak az állat nemi jellegére (*1. kép 2b*). M: 2,8 cm.

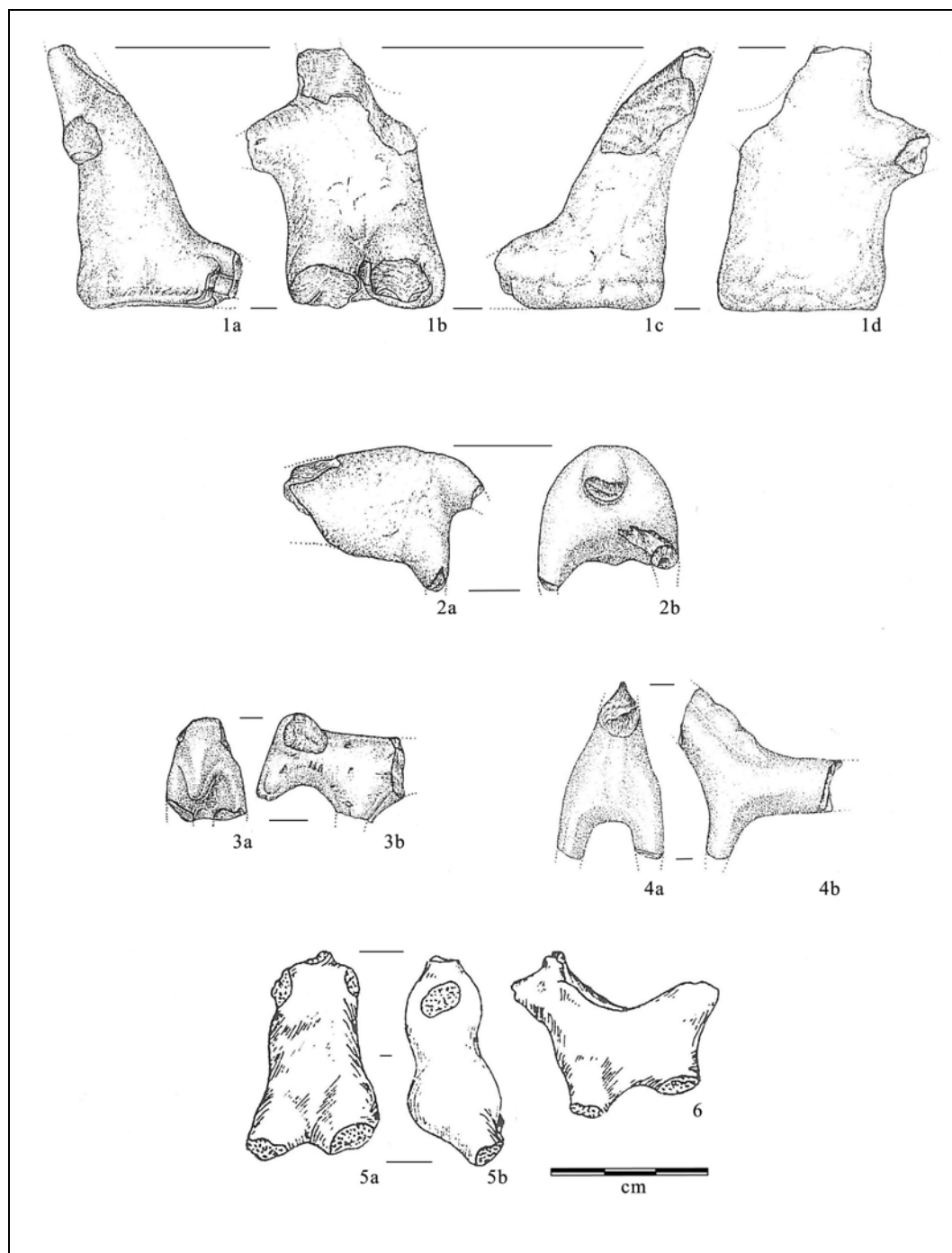
3. *Állatszobor töredéke.* Barna, sima felületű juhszobor. A törzs hátsó része hiányzik, mellső lábai és szarvai letörtek. Száját keskeny bevágással jelölték (*1. kép 3*). M: 2 cm.

4. *Állatszobor töredéke.* Téglavörös-szürke színű, sima felületű, rendkívül finoman megmunkált lószobrocscsa. Feje és a törzs hátsó része hiányzik, mellső lábainak vége letörött. A hátán jól kivehető sörényábrázolás (*1. kép 4*). M: 3,3 cm.

Az itt felsorolt leletek mindegyike finom kidolgozású, igényes kivitelű darab, amely meg-

¹ HOM ltsz.: 65.54.1 (idol), 65.54.2 (állatszobrok). Az állatszobor töredékek meghatározásáért Vörös Istvánnak (Magyar Nemzeti Múzeum) tartozom köszönettel.

² A rajzokat Homola Krisztina (Herman Ottó Múzeum, Miskolc) készítette, munkáját köszönöm.

1. kép. Ismeretlen lelőhelyű antropomorf és zoomorf ábrázolások:
 1a–d: idoltöredék; 2a–b: juhszobor töredéke; 3a–b: juhszobor töredéke; 4a–b: lószobor töredéke; 5a–b:
 idoltöredék, Belsk (Ukrajna); 6: állatszobor töredéke, Belsk (Ukrajna) (ŠRAMKO 1974 után).

*Fig. 1. Anthropomorphic and zoomorphic figurines of an unknown site:
 1a–1d fragment of an idol; 2a–b fragment of a sheep figurine; 3a–b fragment of a sheep figurine; 4a–b
 fragment of a horse figurine; fragment of an idol, Belsk (Ukraine); 5a–b fragment of a zoomorphic
 figurine, Belsk (Ukraine); 6 (after ŠRAMKO 1974).*

állapítás értékéből mit sem von le az a tény, hogy töredékes állapotúak. A törések szándékos vagy véletlen, egykorú vagy későbbi voltát megállapítani nem lehetett. készítőjének pontos megfigyeléseit tükrözik azok a megmaradt részletek, amelyek egyértelművé teszik az állatok meghatározását: a szarvak és a sörény kialakítása, valamint az apaállat — jellegre utalás.

Mivel pontos adatokkal nem rendelkezünk a leletek előkerülésére, lelőhelyére vonatkozóan, és a kontextus hiánya behatárolja a feldolgozás lehetőségeit, ezért csak tipológiai elemzéssel juthatunk közelebb a korhatározáshoz. A tárgyakat egyszerre, ugyanazon tételszám alatt vették leltárba, ezért feltételezhetjük, hogy ugyanarról a helyről, egyszerre gyűjthették azokat. Ebből, és a stílusjegyek azonosságából következően tehát a koruk is megegyezhet.

AZ IDOL ELŐFORDULÁSA A BRONZKORI LELŐHELYEKEN

Nem volt könnyű feladatunk, amikor az idol párhuzamainak felkutatását tűztük ki célul. Az eddig közölt és általunk is ismert bronzkori lelőhelyek anyagában igen ritka az emberábrázolás. Klára Marková Szlovákia kora és középső bronzkorának agyagplasztikáit vizsgálva összehasonlító elemzést végzett a Kárpát-medencében előforduló korabeli idollokkal. Összefoglalóan megállapítja, hogy ezen agyagszobrok általános jellemzői a sematikus ábrázolás, a lapos test, amelynek az alsó része lekerekített vagy egyenes, mintha arra akarnának utalni, hogy csak derékig ábrázolják az embert, lábak nélkül (MARKOVÁ 2001, 360–361). A fejet és a kezeket is csak csonként jelzik, az aprólékos, részletes kidolgozást mellőzve. Csak kevés olyan agyagszobor ismert, ahol a lábak kialakítására is sor került. Szlovákia középső bronzkori leletanyagában két lelőhelyről származnak lábtöredékek, amelyek azonban álló figura részei lehettek (Včelince/Méhi, Spišský Stvrtok/Csütörtök-

hely: MARKOVÁ 2001, 361, Abb. 4, 8–10). De ezek esetében felmerülhet az is, hogy esetleg kisméretű oltárhoz, vagy edényhez tartozhattak. A sérült állatszobrokkal kapcsolatos megállapítása, amely szerint szándékosan, tudatosan csonkították meg az állatok testét (végtagok, koponya nélkül: MARKOVÁ 2001, 358), véleményünk szerint az emberábrázolások esetében is valószínűnek tűnik.

Egy még közöletlen idoloról van tudomásunk, Carei–Bobald I/Nagykároly–Bobald I tell településének klasszikus fázisából. Alakja lapos hasábforma, a fej szintén lapos, töredékes, kezeit torzóként ábrázolták, lábait is csak jelzésszerűen érzékeltették. Díszítetlen. Az egész antropomorf idol annyira stilizált, hogy még a nemi jellege is meghatározhatatlan.³ Formailag és időben a Marková által bemutatott Včelince/Méhi-i középső bronzkori darabokkal mutat azonosságot (MARKOVÁ 2001, 361, Abb. 4, 8–10).

A fentiekben felsorolt kora és középső bronzkori leletek között nem találtunk hasonlót az ismeretlen lelőhelyű idolhoz (*1. kép 1*). Kutatásainkat a későbbi korok emlékműanyagával folytatjuk.

A késő bronzkori pre-Gáva periódus és a Gáva-kultúra időszakának leleteivel és feldolgozásával már az Oszlár–Nyárfaszögben előkerült szobortöredék kapcsán foglalkoztunk (KOÓS 2002, 79–81). Némethi János az oszlárihoz hasonló, érkávási lelettel összefüggésben a késő bronzkor antropomorf idolkait két csoportra osztotta. Véleménye szerint az egyikbe tartoznak az emberi alakhoz közelebb álló egyszerű, lapos-ovális átmetszetű, lekerekített sarkú, karcolt díszű darabok (Čauaš/Érkávás-Sziget: NÉMETHI 1981–82, Pl. XV/4–7; NÉMETHI 2000, 58–60, 1. kép 1; Lisičniki: MALEEV 1992, 2). Véleményünk szerint ennek a típusnak a sajátos vonásait ismerhetjük fel egy biharkeresztesi és az

³ Az adatokhoz és a fotókhoz Némethi János és Dani János baráti szívességéből jutottam, amelyet ezúton is köszönök.

oszlári darabon is (Biharkeresztes–Láncosmajor: V. SZABÓ 2002, 142. kép 9; Oszlár–Nyárfaszög: KOÓS 2002, 1. kép, 79–80;). Újabban a romániai Siret/Szeret Hallstatt korú, a Gáva–Holihrady-kultúrába sorolható lelőhelyéről közöltek egy töredékes állapotú idolt, amely formáját és díszítését tekintve a fenti típuscsoport sajátja (MAREȘ–LÁSZLÓ–NICULICĂ–IGNAT 2008, Fig. 8).

A másik csoportot az erősen stilizált, ún. hegedű alakú idolkok képviselik, melyeket Kovács Tibor az urnamezős kultúra hagyatékának tulajdonít (Aszód–Domonyvölgy: KOVÁCS 1977, 28–30. ábra). A Suciú de Sus/Felsőszöcs kultúra településeiről is ismerünk néhány szép példányt Mesteacăn/Kisnyíres (KACSÓ 1987, Abb. 9. 9, 11; KACSÓ 2004, Pl. XLVIII. 1, 4) és Vad/Révkolostor lelőhelyekről (KACSÓ 2004, Pl. XLVIII, 2). Az utóbbi évek kutatásainak eredményeként további, az aszódiakhoz nagyon hasonlatos idolkokkal gazdagodott a magyarországi kutatás Pácín–Alharaszt-dűlő⁴ feltárásából. E típuscsoport különböző változataiban közös a hegedű alak, a bekarcolt vonalakkal és beböködött pontokkal ábrázolt ruházat és a V-alakban jelzett nyakkivágás, vagy nyaklánc (V. SZABÓ 2002, 55).

Elterjedésük térben a Kárpát-medence keleti felétől a Dnyeszterig követhető nyomon, időben pedig a HaA periódus végétől a HaB időszak végéig számolhatunk előfordulásukkal. A témával foglalkozó kutatók a tárgyalt időszak jellegzetes tárgytípusának tartják az idolkat, illetve töredékeiket, s a kárpát-medencei példányaikat a Gáva-kultúrával

hozzák kapcsolatba (DUMITRASCU 1974, 131; VASILIEV 1985–86, 79; MALEEY 1992, 20–22; BOROFFKA 1994, 75–78; László 1996, 358–359; SÎRBU 1999, 157–161; NÉMETI 2000, 58–60; V. SZABÓ 2002, 52).⁵

A fentiekben említett, formailag végtelenül leegyszerűsített leletek azonban — az ismeretlen lelőhelyű darabhoz képest — egy teljesen más elképzelésben öltöttek testet, készítőjük nem törekedett a valósághű, vagy ahhoz közeli ábrázolásra. Az általunk bemutatott alkotás kidolgozottabb, plasztikusabb, talán egy „magasabb szintet” képvisel, amelyben felismerhető az ülő nőalak. Jóllehet nincsenek a testén ruházatra, vagy ékszerekre utaló jelzések, mint a fent említett típusnál, megformálása mégis azt az érzést sugallja, hogy női szoborról van szó (különösen akkor, ha elfogadjuk, hogy a combjai közti bevágás a nemi jellegre utal). Nem tudhatjuk azonban, hogy egy adott közösség számára milyen elvárásokat testesített meg egy-egy ilyen szobrocška, mennyire számított a realiztikus ábrázolás. Nagyobb jelentőséget tulajdonítottak-e a ruházat és az ékszervelet megjelenítésének, mint a formák kihangsúlyozásának? Eleget volt-e, ha csak fő vonalakban emlékeztetett a kívánt alakra? Talán egy másfajta szokás, vagy eltérő hagyományokkal bíró népcsoport kerekedett felül és teremtette, alkotta meg a saját hitvilágához, vallásos elképzeléséhez jobban illő, a gondolataikat másként megtestesítő szobrocškát, állatfigurákat.

Számos olyan kérdés vetődhet fel mind az ember-, mind az állatábrázolásokkal kapcsolatban, amelyekre nem tudhatjuk a választ.

⁴ A cigándi árvízi véstározó építését megelőző feltárások során Pácín–Alharaszt-dűlő lelőhelyen 2005–2006-ban feltártak egy, a Gáva-kultúra időszakába sorolható települést és temetőt is. Az S165 számú gödörből egy négyszögletes, kisméretű, peremes, lapos aljú „oltár” (?), és négy pici, teljesen ép, karcolt díszű, hegedű alakú idol került elő. A leletanyagba való betekintés lehetőségéért és a kapott információkért az ásatás vezetőjének, Szörényi Gábor Andrásnak tartozom köszönettel.

⁵ Szilvásvár–Töröksánc feltárásakor is előkerült egy szépen kidolgozott kisméretű, ovális idoltöredék (PATEK 1973, 20. t. 6). Díszítése beböködött pontok, bekarcolt vonalkötegek, amelyek a ruházatot és az ékszereket ábrázolják. A D. MATUZ–NOVÁKI szerzőpáros megállapítása szerint az idol megjelenése a Kyjatice-kultúra településén gávai hatásnak tulajdonítható (D. MATUZ–NOVÁKI 2002, 51, Abb. 110, 13).

Feltűnésük vélhetően a földművelés megjelenésével és annak elterjedésével függ össze. A szobrok a termékenység kultusz elemei, arra azonban nem ismerjük a választ, hogy miben állt gyakorlati felhasználásuk. Erre az ábrázolás maga nem ad választ.

Visszatérve az ismeretlen lelőhelyű idolhoz (1. kép 1): hátrahajló, elvékonyodó, lapos fejformálása hasonlatos a hegedű alakú idolkéhoz. De a test további részei, a vaskos altest, a karok és a lábak kialakítása eltér a típuscsoport tárgyaitól. Elsősorban az ülő alak a szokatlan, hiszen mint a fentiekben is láthattuk, a késő bronzkori–kora vaskori antropomorf agyagplasztikára az álló, vagy a lekerekített aljú példányok a jellemzőek. Vonatkozik mindez természetesen az ép szobrocskákra, hiszen a törött darabok esetében nem alkotunk véleményt az eredeti formáról. Idolunk pontos párhuzamára mindössze egyetlen helyen bukkantunk, a kora vaskor egyik legnagyobb kelet-európai erődített településén, Belsk (Ukrajna) lelőhelyén (ŠRAMKO 1974, Abb. 6, 4). Feje, lábai és karjai ennek is letörttek, de a sajátos megformálás itt is nőalakra utal.⁶ A meglehetősen szűkszavú lelőhely ismertetésből nem derül ki, hogy honnan, milyen kíséző leletekkel együtt került elő a szobrocska, valamint a hivatkozott képtáblán helyet kapott állatfigura (ŠRAMKO 1974, 469–485, Abb. 6, 5). A település korát a szerző a Kr. e. 7–3. századra helyezi (ŠRAMKO 1974, 476).

AZ ÁLLATSZOBROK ELŐFORDULÁSA ÉS ELTERJEDÉSE A BRONZKORI LELŐHELYEKEN

Kutatásaink során arra a megállapításra jutottunk, hogy az ismeretlen lelőhelyű antropomorf (1. kép 1) és zoomorf (1. kép 2–4) ábrázolások kulturális besorolása a késő bronzkor, kora vaskor időszakában képzelhe-

tő el. Ebben döntő szerepet játszott az a körülmény, hogy a női szobrocska párhuzamát, s vele együtt egy állatfigurát az ukrajnai Belsk (1. kép 5–6) leletanyagában fedeztük fel. A kétségtelen hasonlóság a két-két lelet között meghatározta a további kutatási irányt, amely a Kárpát–medencétől keletre eső területek felé mutat.

Az agyag állatszobrocskák elterjedése a késő bronzkor végén és a kora vaskor elején a Kárpát–medencétől az erdős sztyeppe területig húzódott. A leletek koncentrálódása a Dnyeszter középső és a Szeret felső folyásának vidékén, valamint a Kárpát-medence keleti részén figyelhető meg (METZNER–NEBELSICK 1998, 397, Abb. 27; URSACHE 1999, 41–70; V. SZABÓ 2002, 55). Feltűnésükkel a Kárpát-medencén belül Erdélyben, az Alföld keleti területein, a Duna–Tisza közén és az Alpok keleti nyúlványai mentén számolhatunk. Carola Metzner–Nebelsick úgy véli, hogy tipológiai szempontból a Dnyeper-vidéki példányok mutatják a legnagyobb hasonlóságot a Kárpát-medencei darabokkal, azonban az eddig publikált leletanyagok alapján egy lehetséges tipológiai fejlődést meggyőzően kimutatni nem lehet — és talán nincs is jelentősége (METZNER–NEBELSICK 1998, 397). Az állatfigurák időrendjével kapcsolatban is sok a bizonytalanság. A zoomorf ábrázolások a régészeti leletanyagban kivétel nélkül településekhez köthetők, de kevés a hiteles körülmények között feltárt lelet. Ezen kivételek egyike a visegrád–lepencei őskori település, ahol a magyarországi és a Kárpát-medencei anyagban egyaránt szokatlan nagyszámú előfordulás (kb. 40 szobor és töredék) a kultuszérettel való kapcsolatra utal (GRÓH 1984, 53–66; GRÓH 1989, 11–42) Ilyen nagy mennyiségben csak az ismert pilinyi lelőhelyen fordulnak elő állatábrázolások (NYÁRY 1909, 431, 24. kép), a legtöbb esetben ugyanis csak

⁶ A szerző ezt a képalírásban is megerősíti: „tönerne Frauenstatuette (Göttin)”.

egy-egy állatszoborról szólnak a beszámolók.⁷ A visegrádival csaknem egykorú az a szlovákiai lelőhely, amely szintén a kivételek sorát gyarapítja: Hrčel/Gercsely lelőhelyről egy leletmentés során olyan Hallstatt kori gödörre bukkantak, amelyet egy császárkori bolygatás vágott. Ennek ellenére az objektum másik fele bolygatatlan maradt, amelyből 17 állatszoborcskát sikerült kibontani. A kísérő kerámiaanyag alapján a leletegyüttest a szerző a HaB–HaC időszakra datálta (KAMINSKÁ 1986, 66–72, Taf. I, 1–8, Taf. II. 1–4.)

A kevés publikált és alapos részletességgel bemutatott, a téma szempontjából fontos lelőhely Visegrád–Lepence, ahol jól elkülönülnek az urnamezős és a Hallstatt-kultúra objektumai (GRÓH 1984; 1989; 2009). A két kultúra zoomorf ábrázolásainak szétválasztása ennek alapján egyértelmű (GRÓH 2009, 25). A szerző a Hallstatt kori leletek párhuzamaként az ugyancsak a Duna jobb partján lévő horvátországi Sotin (ILKIC 2006, 53–66) lelőhelyének állatszoborcskáit említi. A két leletegyüttes ismeretében kijelenti, hogy a poroszló–aponhádi (PATAY 1976, 197, Abb. 3, 7–9) és a Lechinta de Mureş/maroslekencei (POPESCU 1925, 342, Pl. 19, 4–7; HORED T 1963, 527–534, Abb. 2, Abb. 6, 1–6) állatfigurák párhuzamba állítása a lepencei és a Sotin-i leletekkel eltérő stílusuk miatt megkérdőjelezhető (GRÓH 2009, 30). Felveti annak a lehetőségét, hogy „*az állatplasztikák viszonylatában a Duna egyfajta választóvonalat képezett a poroszlói és a maroslekencei, azaz a keleti típusú állatábrázolások viszonylatában, illetve a Gáva-típusú leleteket el kell*

választanunk az urnamezős és a Hallstatt-kultúra formáitól” (GRÓH 2009, 30). Szerinte a Kyjatice-kultúra hegyvidéki lelőhelyein fellelt állatszobrok formailag inkább az utóbbi kultúrkörrel mutatnak kapcsolatot (Szilvásvárad–Töröksánc: PATEK 1973, 20. t. 6; D. MATUZ–NOVÁKI 2002, Abb. 110, 14; Miskolc–rendezőpályaudvar: KEMENCZEI 1970, IV. t. 2; uő. 1984, Taf. LXXXIX, 6; Ózd, Dobó I. u. 4: KEMENCZEI 1984, Taf. LXXXIX, 13; Sajószentpéter–Vízmű: KEMENCZEI 1984, Taf. XCIV, 21). Az állatszobrok kapcsán végzett kutatásaink során kezdetben arra a megállapításra jutottunk, hogy Gróh Dániel megfigyelési helytállóak: a Dunától keletre eső területek plasztikai valóban más stílusban készültek, vaskosabbak, kevésbé realizisztikusak. Ez a véleményünk mára már módosult a Baks–Temetőpart lelőhelyen végzett feltárások leleteinek ismeretében. Az innen közölt agyagfigurák hasonlósága a visegrád–lepencei példányokkal kétségtelen (V. SZABÓ 2011, 11. kép 1–2).

A Gáva-kultúra már publikált, de itt eddig nem említett állatszobrai mellett (Prügy: KEMENCZEI 1984, Taf. CXXVII, 12; Baks–Temetőpart: V. SZABÓ 1996, 21. kép; V. SZABÓ 2011, 125, 11. kép 1–2; Doboz–Falu hely: V. SZABÓ 2002, 38. ábra 28) újabbak is előkerültek (Hernádvécse–Nagy rét, 2. lelőhely és Pácín–Alharaszt-dűlő: a két lelőhelyre vonatkozóan ld. 8. lábjegyzet; Siret/Szeret: MAREŞ–LÁSZLÓ–NICULICĂ–IGNAT 2008, Fig. 1–7; Porumbenii Mari/Nagygalambfalva–Várfele: NAGY–KÖRÖSFŐI 2010, Fig. 1/2). A hernádvécsei és a pácini leletanyag még feldolgozás alatt áll, így a szobrok előkerülési körülményei egyelőre ismeretlenek.

A késő bronzkor végén és a kora vaskor elején a Kárpát-medence keleti felétől az erdős sztyeppén át a Dnyeszter középső vidékéig felbukkanó agyag állatábrázolások szerepe, jelentősége nem szorítkozhat csupán játékként, vagy díszítményként való hasznosításra. Egyre több adat van arra vonatkozóan, hogy

⁷ Az elmúlt évek kutatásainak köszönhetően egyre több olyan feltárásról szereztünk tudomást, ahonnan ember- és állatábrázolások is előkerültek. Ezek egyike a már említett Pácín–Alharaszt-dűlő, ahol a négy hegedű alakú idol mellett egy állatfigurát is találtak. A másik Hernádvécse–Nagy rét 2. számú lelőhelye, ugyancsak egy állatábrázolással. (Itt köszönöm meg az ásatást vezető Csengeri Piroskának az adatközlést). Mindkét lelőhely a Gáva-kultúra időszakába sorolható.

ezek a szobrocskák bizonyíthatóan a rituális-szakrális szféra leletei közé utalhatóak (GRÓH 2009, 29–31: az itt előkerült negyven szobrocska is megerősíti a figurák kultikus rendeltetését). Áldozóhelyek, tűzhelyek, kultikus gödrök, vagy éppen házak környezetében kerülnek elő, vélhetően valamilyen vallási szertartás, vagy esemény eszközeként (METZNER–NEBELSICK 1998, 395–397).

Az ismeretlen lelőhelyű tárgyak (1. kép 1–4) térbeli és időbeli elhelyezéséhez keresett párhuzamok sorában több olyan lelőhelyet is találtunk, ahol az antropomorf és a zoomorf ábrázolások együttesen fordulnak elő: Căuaş/Érkávás–Sziget: NÉMETI 1981–1982, PL. XV/4–7; NÉMETI 2000, 1. kép 1; Teleac/Marostelek/: VASILIEV–ALDEA–CIUGUDEAN 1991, Pl. 2/17. kép; Grăniceşti: LÁSZLÓ 1994, 13/1, 46/1–6, 7/1–5. kép; Belsk: ŠRAMKO 1974, Abb. 6, 5–6). A lelőhelyek mindegyike a késő bronzkor–kora vaskor időszakába sorolható és a Gáva–Holihrady kultúrkörrel hozható kapcsolatba. Talán nem tévedünk, ha az általunk bemutatott leleteket a Hallstatt időszakra keltezzük, készítésüknél pedig — a Belsk-i párhuzam alapján (1. kép 5–6) — keleti hatást feltételezünk.

IRODALOM

BOROFFKA, Nikolaus

1994 Ein neues hallstattzeitliches Idol aus Teleac. *Apulum* 31, 75–78.

DUMITRAŞCU, Sever

1974 Figurine "preistorice" descoperite în Crişana. In DAICOVICIU, H. (Ed.): *In memoriam Constantini Daicovicu*. Cluj, 129–136.

GRÓH Dániel

1984 Előzetes jelentés a Visegrád–Csemetékert lelőhelyen végzett későbronzkori és koravaskori feltárásról — Vorbericht über die spätbronze- und früheisenzeitliche Erschließung von Visegrád–Csemetékert. *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 53–66.

2009 A visegrád-lepencei őskori állatszobrok. — Prehistoric animal figurines from Visegrád–Lepence. In BARTOSIEWICZ, L.–GÁL, E.–

KOVÁTS, I. (szerk./eds.): *Csontvázak a szekrényből. Válogatott tanulmányok a Magyar Archaeozoológusok Visegrádi Találkozóinak Anyagából 2002–2009 — Skeletons from the cupboard. Selected Studies from the Visegrád Meetings of Hungarian Archaeozoologists 2002–2009*. *Opitz Archaeologica* 3, 25–33.

HORED, Kurt

1963 Hallstättische Tierfiguren aus Lechința de Mureş (Rayon Luduş). *Dacia* 7, 527–534.

ILKIĆ, Mato

2006 Terakote kasnog bronzanog i starijeg željeznog razdoblja iz Sotina — Terrakotten der Spätbronzezeit und der älteren Eisenzeit aus Sotin. *Acta Terrae Septemcastrensis*, 53–66.

KACSÓ, Carol

1987 Beiträge zur Kenntnis des Verbreitungsgebietes und der Chronologie der Suci de Sus–Kultur. *Dacia* XXXI, 51–75.

KACSÓ, Carol

2004 Mărturii Arheologice. *Muzeul Judeţean Maramureş Seria "Colecţii Muzeale"* I. Baia Mare.

KAMINSKÁ, Lubomira

1986 Hlinené zvieracie plastiky z doby Halštatskej z Hrčeľa, okr. Trebišov — Hallstattzeitliche Tierplastiken aus Hrčeľ, Bez. Trebišov. *Archeologické rozhledy* 38, 66–72.

KEMENCZEI Tibor

1970 A Kyjatice kultúra Észak–Magyarországon — Die Kyjatice Kultur in Nordungarn. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* IX, 17–78.

KEMENCZEI, Tibor

1984 Die Spätbronzezeit Nordostungarns. *Archaeologia Hungarica* 51, Budapest.

KOÓS Judit

2002 Késő bronzkori idoltöredék Oszláról (Északkelet – Magyarország) — A Late Bronze Age idolfragment from Oszlár (Northeast Hungary). *Ősrégészeti Levelek* 4, 79–81.

KOVÁCS Tibor

1977 *A bronzkor Magyarországon*. Budapest.

LÁSZLÓ, Attila

1994 Începuturile epocii fierului la est de Carpaţi. Culturile Gáva–Holihrady și Corlăteni–Chişinău pe teritoriul Moldovei. *Bibliotheca Thracologica* VI. Bucureşti.

1996 Sur la plastique anthropomorphe de la civilisation Gáva–Holihrady. In

- CHOCHOROVSKI, J. (Ed.): *Problemy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej. Księga jubileuszowa poświęcona Markowi Gedlowi. Probleme der Bronze- und Früheisenzeit in Mitteleuropa. Festschrift für Marek Gedl zum 60. Geburtstag und zum 40. Jahrestag der wissenschaftlichen Tätigkeit an der Jagiellonen Universität.* Kraków, 351–362.
- MALEEV, Jurij
1992 Kultova halsztatska plastika ot lesostepnoto Podnestrovie — Plastique Hallstattienne de culte du Podnestrovie de la steppe boisée. *Arheologia Sofia* 2, 13–24.
- MALEEV, Jurij
1996 Nowe znaleziska Halsztackiej plastyki zoomorficznej z Podniestrza — Neue Funde der hallstattzeitlichen zoomorphen Plastik vom Dnestrgebiet. In CHOCHOROVSKI, J. (Ed.): *Problemy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej. Księga jubileuszowa poświęcona Markowi Gedlowi. Probleme der Bronze- und Früheisenzeit in Mitteleuropa. Festschrift für Marek Gedl zum 60. Geburtstag und zum 40. Jahrestag der wissenschaftlichen Tätigkeit an der Jagiellonen Universität.* Kraków, 363–370.
- MAREȘ, Ion-LÁSZLÓ, Attila-NICULICĂ, Bogdan-IGNAT, Mircea
2007–2008 La plastiq zoomorphe et anthropomorphe de l'habitat Hallstattien ancien de Siret (Dép. Suceava). *Studia Antiqua et Archaeologica* XIII–XIV, Iași, 81–111.
- MARKOVÁ, Klára
2001 Die Plastik in der älteren Bronzezeit in der Slowakei. In GEDIGA, B.–MIERZWIŃSKI, A.–PIOTROWSKI, W. (Hrsg.): *Sztuka epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej — Die Kunst der Bronzezeit und der frühen Eisenzeit in Mitteleuropa. Biskupiner Archäologische Arbeiten* 2, Wrocław-Biskupin, 351–364.
- D. MATUZ, Edit–NOVÁKI, Gyula
2002 Spätbronzezeitliche, früheisenzeitliche Erdwälle in Nordungarn. *Inventaria Praehistorica Hungariae* 10.
- METZNER–NEBELSICK, Carola
1998 Abschied von den „Thrako–Kimmerien“? — Neue Aspekte der Interaktion zwischen karpatenländischen Kulturgruppen der späten Bronze- und frühen Eisenzeit mit der osteuropäischen Steppenkoine. In HÄNSEL, B.–MACHNIK, J. (Hrsg.): *Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa* 12, München–Rahden/Westf., 361–422.
- NAGY, József Gábor–KÖRÖSFŐI, Zsolt
2010 Early Iron Age Storage Pit at Porumbenii Mari–Várfele (Harghita County). *Studia Comitatensia Satu Mare* XXVI/1, 133–152.
- NÉMETHI, János
1981–1982 Descoperiri de la începutul Hallstattului în zona Careiului — Entdeckungen vom Beginn der Hallstattzeit in der Gegend um Carei. *Studia Comitatensia Satu Mare* 5–6, 45–57.
- NÉMETHI János
2000 Căuaș-i (Érkávás, Szatmár megye, România) idoltöredék — Idolfragment from Căuaș (Érkávás, Szatmár county, Romania). *Ősrégészeti levelek* 2, 58–60.
- NYÁRY Albert
1909 Piliny-várhegyi őstelep. Állatokat utánzó őskori agyagszobrocskák. *Archaeologiai Értesítő* 29, 415–431.
- SÎRBU, Valeriu
1999 Les figurines anthropomorphes du premier âge du fer, trouvées dans le territoire Thrace. *Thraco-Dacica* 20, 1–2, 153–179.
- PATAY, Pál
1976 Vorbericht über die Ausgrabungen zu Poroszló–Aponhát. *Folia Archaeologica* 27, 193–201.
- PATEK, Erzsébet
1973 Bericht über die Ausgrabung des spätbronzezeitlichen Burgwalles von Török-sánc bei Szilvásvárad im Jahr 1963. *Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften* 4, 25–30.
- POPESCU, Dorin
1925 Fouilles de Lechința de Mureș. *Dacia* II. 304–344.
- ŠRAMKO, Boris Andreevič
1974 Zur Frage über die Technik und die Bearbeitungszentren von Buntmetallen in der Früheisenzeit. In CHROPOVSKÝ, B. (Hrsg.): *Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa.* Veda, 469–485.

- SÎRBU, Valeriu
1999 Figurinele antropomorfe din prima epocă a fierului descoperite în lumea tracică. *Istros* IX, 47–88.
- V. SZABÓ Gábor
1996 A Csorva-csoport és a Gáva-kultúra kutatásának problémái néhány Csongrád megyei leletgyűttes alapján — Forschungsprobleme der Csorva-Gruppe und der Gáva-Kultur aufgrund einiger Fundverbände aus dem Komitat Csongrád. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Studia Archaeologica* II, 9–109.
2002 *Tanulmányok az Alföld késő bronzkori történetéhez. A proto-Gáva periódus és a Gáva-kultúra időszakának emlékei a Tisza-vidéken.* Doktori (PhD) disszertáció. Kézirat 2002.
2011 Ahol a bronz terem... Előzetes jelentés a baks-temetőparti késő bronzkori lelőhelyen végzett fémkereső műszeres kutatásokról — Wo die Bronze liegt... Vorläufiger Bericht zu Geländeuntersuchungen mit Metallsonden am spätbronzezeitlichen Fundort Baks-Temetőpart. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Studia Archaeologica* XII, 91–127.
- URSACHE, Corina-Nicoleta
1999 On the Zoomorphic Figurines at the Beginning of the Iron Age. *Studia Antiqua et Archaeologia* VI, Iași, 41–71.
- VASILIEV, Valentin
1985–86 Descoperiri arheologice cu semnificație cultică în așezarea din prima epocă a fierului de la Teleac (jud Alba)–Les découvertes archéologiques à signification cultique dans l'établissement fortifié de premier âge du fer de Teleac (dép. Ț Alba). *Acta Musei Napocensis* 22–23, 79–90.
- VASILIEV, Valentin-ALDEA, Ion Alexandru-CIUGUDEAN, Horia
1991 *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice: așezarea fortificată de la Teleac.* Cluj-Napoca.

NEW DATA TO OUR CLAY FIGURINES OF THE BRONZE AGE

Keywords: anthropomorphic and zoomorphic figurines, Late Bronze Age–Early Iron Age

There are six finds in the Archaeological Collection of the Herman Ottó Museum in Miskolc, which were focused when the store was ordered. The sites and the circumstances of finding them are unknown. Based on the inventory, they were dated to the Bronze Age.

The group of finds contains anthropomorphic and zoomorphic figurines. Considering their raw material and the method of making, they can probably derive from the same site and made by the same potter. The fragment of the anthropomorphic idol aroused our interest because of its individual form, which was unusual in the Bronze Age.

Descriptions in detail:

1. Fragment of the anthropomorphic idol. It was formed of grey, fine clay accurately. The sitting figurine has smooth surface and leans to right side slightly. The upper part of the body leans back and becomes thin towards the head. The right arm and the flatten head are fragmentary, and the left arm is broken. Just the haunches remained from the legs. They indicate a strong lower trunk. The deep cut between the thighs might be made to stress the female sexual characteristics (*Fig. 1.1*). Height: 5,2 cm.

2. Fragment of zoomorphic figurine. It was formed of clay accurately. Its colour is brick red with grey marks. The head and the former legs are absent. The ends of the hind legs and the thick tail were broken down (*Fig. 1.2*). The figurine shows a sheep. The prehistoric sculptor significantly emphasized the sexual characteristics (*Fig. 1.2b*). Height: 2,8 cm.

3. Fragment of zoomorphic figurine. It is a brown, sheep figurine with smooth surface. The back part of the trunk is missing, the former legs and the horns were broken down. The mouth was indicated with a thin cut (*Fig. 1.3*). Height: 2 cm.

4. Fragment of zoomorphic figurine. The horse figurine was formed of clay accurately. Its colour is brick red and grey, and the surface is smooth. The head and the back part of the trunk is missing, the

ends of the former legs were broken down. The representation of mane can be seen clearly on its back (*Fig. 1.4*). Height: 3,3 cm.

All of them are artistic pieces with accurate forming, in spite of the fact that they are fragments. It cannot be known whether the fractions were wilful or chance and they were contemporary or later. The remained particulars show the exact observation by the maker: the forming of the horn and the mane as well as the representation of the male characters. These all help to identify of the animals.

As we have not got exact data about the site and the finding circumstances, thus we can date them only with typological analysis. The finds were inventoried with the same numbers at the same time, so we can suppose that they could be collected from the same site simultaneously. Probably, they are contemporary with each other.

THE APPEARANCE OF IDOLS IN THE SITES OF BRONZE AGE

It was not a light task for us to find the parallels of the idols. The anthropomorphic figurines are very rare in the published sites of Bronze Age. Klára Marková carried out a comparative analysis between the idols of Slovakia and Carpathian Basin referred to the early and the middle Bronze Age. To sum up her results, she states that these clay figurines are schematic. The body is flat and the lower part of it is rounded off or straight. It seems as if the makers wanted to represent the man only to the waist, without legs (MARKOVÁ 2001, 360–361). The head and the arms are represented as stumps, and the makers ignored the detailed depiction. Only a few figurines are known, where the legs are worked out. The fragments of legs were came to light in two sites of Slovakia from the middle Bronze Age. These, however, could be the parts of standing figures (Včelince/Méhi, Spišský Stvrtok/Csütörtökhegy: MARKOVÁ 2001, 361, Abb. 4, 8–10). They could also be the part of a small altar or pot. As far as the damaged animal figurines are considered, Marková pointed out that the body of the animals were mutilated deliberately (limbs without skull: MARKOVÁ 2001, 358). We think that this assumption can be true in the case of the anthropomorphic figurines as well.

We know an idol from the classic phase of the tell site of Carei–Bobald I/Nagykároly–Bobáld I, which has not been published yet. Its form is a flat prism. The head is also flat and fragmentary. The arms are torso and the legs are only marked. Undecorated. The whole anthropomorphic idol is so stylized that the sexual characteristic is also indeterminable. Based on the form and the age, it shows similarity to the pieces of the middle Bronze Age site of Včelince/Méhi represented by Marková (MARKOVÁ 2001, 361, Abb. 4, 8–10).

Among the above listed finds of the early and middle Bronze Age, we did not find any similar item to the idol of the unknown site (*Fig. 1.1*). We continue our research with the finds of the later ages.

We have already dealt with the finds of the late Bronze Age pre Gáva period and Gáva culture through the figurine fragment of Oszlár–Nyárfaszög (KOÓS 2002, 79–81). János Némethi, in connection with the find of Érkávás, which is similar to that one from Oszlár, divided the anthropomorphic idols of late Bronze Age into two parts. One of his groups contains the pieces similar to human body with low oval cross-section, rounded edge, and scratched decoration. (Căuaş/Érkávás–Sziget: NÉMETHI 1981–82, Pl. XV/4–7; NÉMETHI 2000, 58–60, Fig. 1.1; Lisičniki: MALEEV 1992, 2). In our opinion, we can see the particular features of this type on a find of Biharkeresztes and of Oszlár (Biharkeresztes–Láncos major: V. SZABÓ 2002, Fig. 142.9; Oszlár–Nyárfaszög: KOÓS 2002, 79–80, Fig. 1). Recently, a fragmentary idol has been published from the Hallstatt site of Siret/Szeret (Romania), which can be connected to the Gáva–Holihrad culture. Considering the form and decoration of this idol, it is correspond with the above-mentioned type of group (MAREŞ–LÁSZLÓ–NICULICĂ–IGNAT 2008, Fig. 8).

The second group of Némethi are represented by the strongly stylized and “violin-shaped” idols. Tibor Kovács connects it to the Urnfield culture (Aszód–Domonyvölgy: KOVÁCS 1977, Figs. 28–30). We know some nice specimens from the sites of Suciú de Sus/Felsőszöcs culture, for example Mesteacăn/Kisnyíres (KACSÓ 1987, Abb. 9. 9, 11; KACSÓ 2004, Pl. XLVIII. 1, 4) and Vad/Révkolostor (KACSÓ 2004, Pl. XLVIII. 2). In the last few years, more idols were found during the excavation of Pácín–Alharaszt-dűlő. These

idols are similar to the Aszód ones. In the varieties of this type, the violin form, the cloth with incised lines and impressed points, 'V' formed neckline or necklace are significant (V. SZABÓ 2002, 55).

They spread from the eastern part of Carpathian Basin to the River Dnyeszter, while in time from the end of HA period to the end of HB. The researchers specializing of this theme consider the idols and their fragments as typical finds of the period under review. According to them, the specimens of Carpathian Basin belong to the Gáva culture. (DUMITRASCU 1974, 131; VASILIEV 1985–86, 79; MALEEV 1992, 20–22; BOROFFKA 1994, 75–78; LÁSZLÓ 1996, 358–359; SÍRBU 1999, 157–161; NÉMETI 2000, 58–60; V. SZABÓ 2002, 52).

The above-mentioned idols, oppositely our anthropomorphic figurine, tell a different approach. The maker of them did not pursue the realistic depiction. The figurine of Miskolc was made in more detailed. It is more plastic, and maybe it represents a "higher level", in which the sitting woman figure can be known. Although there are not any marks referring to cloth or jewel, opposite to the above-mentioned type, its forming suggests the woman nature. (It is true particularly, if we agree that the cut between its two legs indicates the female sexual characteristic). We do not know what kinds of demands were embodied by such figurines and how important the realistic depiction was for the community. Did they attribute more importance to the representation of the clothes and jewel than to emphasize the forms, or *vice versa*? It was enough to remind them of the required figure in outlines, was not it? Perhaps another habit or other ethnic group with different tradition prevailed and created the (zoomorphic) figurines, which conformed to their own confession, religion, or thoughts better.

Several questions can be brought up in connection with the representations of the man and the animals, for which we cannot know the answers. Their appearance probably was bounded up with the presence and spreading of the agriculture. The figurines are the elements of fertility cult, but we do not know, how they were used in practice. The representation itself does not give the answer.

Coming back to the idol of the unknown site (*Fig. 1*): the head is leaning back, taper, and flat. It is similar to the violin shaped figurines. However, the massive lower trunk and the forming of the arms and legs are different from the finds of the type-group. First of all, the sitting position is unusual, because the standing figurines or the figurines with rounded bottom off are typical between the late Bronze Age and the early Iron Age. This statement relate to the whole figurines, because we cannot say any facts about the original condition of broken pieces. We found only one figurine, which is paralleled with our idol. It belongs to the site of Belsk (Ukraine), which was one of the largest fortified settlements in the Eastern Europe in the early Iron Age (ŠRAMKO 1974, Abb. 6, 4). The head, the arms and the legs were broken, too, but the specific forming is referred to female character. From the very laconic study, it does not clear up from where the anthropomorphic (and a zoomorphic) figurines were found and what the accompanying finds were (ŠRAMKO 1974, 469–485, Abb. 6, 5). The author dated the site between the 7th and 3rd century B.C. (ŠRAMKO 1974, 476).

THE APPEARANCE AND SPREADING OF THE ZOOMORPHIC FIGURINES IN THE SITES OF BRONZE AGE

Based on our researches, we ascertained that the anthropomorphic (*Fig. 1.1*) and zoomorphic (*Fig. 1.2–4*) figurines of unknown sites might belong to the late Bronze Age and early Iron Age. In this opinion, it was a decisive circumstance that we found the comparison of the female figurine together with an animal figurine in the site of Belsk (Ukraine) (*Fig. 1. 5–7*). The unquestionable similarity between the finds determined the following researches, eastward from the Carpathian Basin.

The spreading area of the clay zoomorphic figurines was from the Carpathian Basin to the territory of wooded steppe between the end of late Bronze Age and the beginning of early Iron Age. The concentrating of the finds can be observable in the area of the middle course of River Dniester and the upper course of River Szeret, together with the eastern part of Carpathian Basin (METZNER–NEBELSICK 1998, 397, Abb. 27; V. SZABÓ 2002, 55). We can expect that they appear within Carpathian Basin in Transylvania, the eastern parts of Great Hungarian Plain, between the River Danube and Tisza, and the eastern foothills of the Alps. In C. Metzner–Nebelsick's opinion, the finds of the River Dnieper area

show the clearest similarity to the pieces of Carpathian Basin according to the typological consideration. A possible typological evolution cannot be proved convincingly based on the published finds up to the present. Perhaps, it does not matter (METZNER–NEBELSICK 1998, 397). The doubtfulness is very much in connection with the chronological order of the zoomorphic figurines, too. The finds with zoomorphic depictions can be joined with settlements without exception, but there is few item with sure stratigraphical context. The prehistoric site of Visegrád–Lepence is one of the expectations, where the occurrence of these figurines is numerous (40 figurines and fragmentary). It is unusual both in Hungary and in Carpathian Basin. The figurines refer to the connection with the cult life (GRÓH 1984, 53–66; GRÓH 1989, 11–42). Only in this well-known site of Piliny culture, there were zoomorphic figurines in such great quantities (NYÁRY 1909, Figs. 24, 21). In most cases, the reports are about only one figurine. A Slovakian site is almost contemporary with Visegrád–Lepence, and belongs to the exceptions. In the site of Hrčel/Gercsely, a pit of the Hallstatt culture was found during a rescue excavation. It was disturbed by a phenomenon of the Roman Imperial Age. From the undisturbed part of the pit, 17 zoomorphic figurines were come to light. The group of the finds was dated to HB–HC period on the basis of the accompanying ceramics (KAMINSKÁ 1986, 66–72, Taf. I, 1–8, Taf. II. 1–4.)

Visegrád–Lepence is an important site among the few accurately published sites, where the phenomena of Urnfield and Hallstatt culture separated well from each other (GRÓH 1984; 1989; 2009). The separating of zoomorphic representations from the two cultures is unambiguous (GRÓH 2009, 25). The author mentioned zoomorphic figurines from the right side of Danube Croatian site of Sotin (ILKIĆ 2006, 53–66), as parallel with the Hallstatt ones. He queried the exactness of comparing the zoomorphic figurines of Poroszló–Aponhát (PATAY 1976, 197, Abb. 3, 7–9) and Maroslekenca/Lechinta de Mureş (POPESCU 1925, 342, Pl. 19, 4–7; HOREDIT 1963, 527–534, Abb. 2, Abb. 6, 1–6) with the finds of Lepence and Sotin because of their different style (GRÓH 2009, 30). Gróh brings up the issue that „according to the zoomorphic figurines the Danube was a dividing line in relation of the eastern type of zoomorphic depictions — Poroszló, Maroslekenca —, and we have to separate the finds of Gáva culture from the finds of the Urnfield and Hallstatt culture” (GRÓH 2009, 30). In his opinion, the zoomorphic figurines from the mountainous sites of the Kyjatice culture can connect with the latter one formally (Szilvásvárad–Töröksánc: PATEK 1973, 20. t. 6; D. MATUZ–NOVÁKI 2002, Abb. 110, 14; Miskolc–Rendező-pályaudvar: KEMENCZEI 1970, IV. t. 2; uő. 1984, Taf. LXXXIX, 6; Ózd, Dobó I. u. 4: KEMENCZEI 1984, Taf. LXXXIX, 13; Sajószentpéter–Vízmű: KEMENCZEI 1984, Taf. XCIV, 21). We agree with the observations of Dániel Gróh. The figurines, which were found eastward from the Danube, were made in different style. They are more massive and less realistic than the others.

There are several published zoomorphic figurines of Gáva culture, which were not reviewed in this study (Prügy: KEMENCZEI 1984, CXXVII, 12; Baks–Temetőpart: V. SZABÓ 1996, Fig. 21; Doboz–Faluhely: V. SZABÓ 2002, Fig. 38, 28). Among the latest finds (Hernádvécse–Nagy rét, Site No. 2.; Pácin–Alharaszt: concerning the two sites see footnote 7.; Siret/Szeret: MAREŞ–LÁSZLÓ–NICULICĂ–IGNAT 2008, Fig. 1–7; Porumbenii Mari/Nagygalambfalva–Várfele: NAGY–KÖRÖSFŐI 2010, Fig. 1/2), the assemblage of Hernádvécse and Pácin has been under working up, thus the circumstances of findings are unknown so far.

In the end of late Bronze Age and in the beginning of early Iron Age, the function and importance of the clay zoomorphic figurines were not only for toy or decoration. More and more data have proved that these figurines can be connected to the sacral, ritual sphere (GRÓH 2009, 29–31: The 40 figurines of the site also confirm the cultic function). They are usually found in the surroundings of sacrificial places, hearths, cultic pits or houses, probably as the tools of some religious ceremony or event (METZNER–NEBELSICK 1998, 395–397).

While we have been searching the parallels to the finds of unknown sites (*Fig. 1.1–4*), we found some assemblages, in which the zoomorphic and anthropomorphic figurines appeared jointly: Căuaş/Érkávás–Sziget: NÉMETI 1981–1982, Pl. XV/4–7; NÉMETI 2000, Fig. 1.1; Teleac/Marostelek/: VASILIEV–ALDEA–CIUGUDEAN 1991, F.e. Fig. 2/17.; Grăniceşti: LÁSZLÓ 1994, Fig. 13/1, 46/1–6, 7/1–5.; Belsk: ŠRAMKO 1974,

Abb. 6, 5–6). Each of the mentioned sites was dated to the late Bronze Age and early Iron Age, and they connect with the Gáva–Holihradý culture. Perhaps it is not mistake, if we date our finds to the Hallstatt culture, and suppose eastern influence in their making based on the the Belsk parallelism (*Fig. 1.5–6*).

Judit Koós